

Ilyés Zoltán
„Kozsókos mefisztók” és „hazaszerető papok”
– A csiki görög katolikus papság igazodás-kényszerei a Millenium évtizedében

Bevezetés

A nagy 19. századi nemzetépítési folyamatokban részt vevő nemzeti egyházak híveinek, klérusának kulturális-etnikus-nyelvi sokfélesége sajátos konfliktushelyzetekhez vezetett. A nemzeti küldetéstudattal is azonosuló egyházak belső etnikus inhomogenitása nemzeti ellendiskurzusokat indukált. A 19-20. században a legérdekesebb példákat a magyarországi görög katolikusok kínálják, ahol a régóta zajló asszimilációs, nyelv- és nemzetváltási folyamat révén létrejött a magyar görög katolikusok markáns csoportja, akik több évtizedes küzdelmet folytattak a magyar szertartásnyelvű egyházmegyéért és magyarságuk legitimálásáért. A beregi, szatmári, bihari magyar görög katolikusokon kívül a távolabbi Székelyföldön a 17-18. században megtelepedett vagy letelepített románság egy részének asszimilációja is egy jelentős magyar ajkú görög katolikus népesség kialakulásához vezetett.

Görög katolikus székelyek

A 19. század végére a Székelyföldön általánossá lesz, hogy a magyar nyelvűvé vált görög katolikusok nem értik a román nyelvű liturgiát, amelyhez az erdélyi román nemzeti mozgalom felerősödésével a balázsfalvi klérus minden egyházközségnél ragaszkodott. A székelyföldi értelmiség részéről ködös ellendiskurzus indul meg a „*görög katolikus székelyekről*” (vö. Pusztai 2005: 125-126), akiket a székely faluközösségek „*oláhnak*” tartanak. A „*görög katolikus székelyeket*” a nemzeti célokot szem előtt tartó értelmiség igyekszik kiragadni a román múlt stigmatizáló mocsarából, és még Szent István idején a keleti rítushoz csatlakozó magyaroknak vagy éppen besenyőknek tartják őket.

Bár a rendies gondolkodású székelység a településeiken élő görög katolikusokat eredetük, birtokjogi helyzetük miatt továbbra is „*oláhoknak*” nevezte, a csiki sajtóorgánumban rendre görög katolikus magyarokról beszéltek, akiket a román egyházi szervezet senyveszt, nemzetileg elnyom, megtagadván az anyanyelvi istentisztelet lehetőségét. A balázsfalvi egyházi vezetés által megkövetelt román nyelvű liturgia ellenére helyi szinten több székelyföldi görög katolikus lelkész magyarul prédikált, illetve a liturgiában is igazodott hívei anyanyelvéhez.¹ Az erdélyi görög katolikus egyház vezetése, vállalva a román nemzetébresztés és -építés feladatát, támogatva a román nemzetiségi jogküzdelmeket, papjaitól a Székelyföldön is elvárta a román anyanyelv és liturgikus nyelv fenntartását, noha Balázsfalván is tisztában voltak a székelyföldi hívek döntő többségének magyar nyelvűségével.²

Az erdélyi román passzivizmus Slavici által inspirált „forradalmasodása”, amely a korábbi tiltakozó deklarációkon és kultúr munkán alapuló román nemzeti mozgalmat kiszélesítette, társadalmasította és érzelmileg radikalizálta, érthetően a román egyházakban is visszhangra lelt (Szász 1987: 1655-1664). Az 1892-es román Memorandum „izgatása” és a Millenium magyar nemzeti revelációja kovászolta azt az erőteret Erdélyben, amelyben felerősödtek az elitek szimbolikus nemzetépítési törekvései, etnikus és felekezeti kontrollmechanizmusai, hatalmi technikái; ezek egyfajta lecsapódásaként értékelhető az

¹ Ezt jegyzi fel Csík megyében Boér György lázárfalvi (Székelység 1912. május 5.) és Gergely György szépvízi lelkésze (Csíki Lapok 1899. I. 25. 4. sz.).

² A 1871. és 1896. évi görög katolikus sematizmusokban feltüntették a magyar, illetve kétnyelvű egyházközségeket.

akkulturáció különböző stádiumában lévő székelyföldi görög katolikus közösségek nemzeti befolyásolása (vö. Ilyés 1999: 10).

A csíki görög katolikus papok ebben a nemzetébredtő munkában csak a román többségű észak-gyergyói és határszéli telepítvényes községekben lehettek igazán sikeresek – kivívva ezzel a hatóságok gyanakvását, retorzióit is. A legtöbb csíki, gyergyói, kászoni település több generációval azelőtt megmagyarosodott, maximálisan 5-15 százaléknyi görög katolikusánál ez a munka kevés sikerrel, annál nagyobb ellenállással, konfliktustermeléssel járt.

A 19. század utolsó évtizedében váltak gyakorivá a rítusváltoztatások: a magyarrá lett görög katolikusok – kikerülve a hosszadalmas pápai approbációt – a csíkszeredai református körlelkészségen reformátusnak iratkoztak, majd két hét múlva áttértek a római katolikus vallásra (T. Nagy 1902: 15). Ezek az áttérések egyházjogilag érvénytelenek voltak, később a magyar görög katolikus egyházmegye megszervezésekor, majd a két világháború közötti román uralom idején – nemritkán az érintettek tiltakozása ellenére – visszaszorították őket az eredeti rítusukba (vö. Scheffler 1942). Ezek alapján úgy tűnik, hogy az elmagyarosodott görög katolikusok egy része számára kényelmetlenné vált a román eredetet igazoló felekezet, illetve rítus, amely rendre előhívta, aktivizálta a felmenőiktől örökölt „oláh emblémát” (vö. Oláh 1993: 109).

A Csík vármegyei sajtó élénk figyelemmel kísérte a görög katolikus papok tevékenységét a századforduló táján. A lapok egyfajta kontroll-szerepet tölthettek be: sajátos társadalmi nyilvánosságot teremtettek azzal, hogy közölték tanárok, jegyzők, szolgabírók leveleit, „feljelentéseit” az egyes görög katolikus lelkészek tevékenységéről, melyekben az adott pap a magyar állammal és nemzettel, a magyar nyelvvel és a magyar (illetve román) nemzeti törekvésekkel szembeni viszonyulását értékelték – kevés kivétellel negatívan. Az újságok sajtólevelezési rovataikban helyt adtak a megtámadott lelkészek védekezésének is, amiből egyfelől a mentegetőzés, tagadás – szinte obligát – szemantikus kelléktára tárul fel, másfelől egy sajátos nyelvezet, amellyel a görög katolikus lelkészek a – többnyire magyar – nemzeti türelmetlenséget kárhozzatják, illetve megpróbálják románságukat összeegyeztetni a magyar hazafisággal és a magyar állameszme iránti lojalitással.

Az 1890-es években alapvetően három csomósodása tapintható ki a fenti diszkurzív konfliktusoknak. Az első az 1894-es Memorandum-per, a második a milleniumi ünnepek 1895-1896-os csúcspontja, a harmadik a papi államsegély (kongrua) a balázsfalvi érsekség joghatóságában történő bevezetése idején (1898-1899) alakult ki.

Az alábbiakban a Csíki Lapok 1890-es évekbeli évfolyamaiban azt vizsgáljuk, hogy az említett csomópontokban a „nemzetbeszéd” terminusai, sztereotípiái és toposzai milyen helyi mikrokontextusokba szerveződtek, amelyekből a nemzeti elköteleződés iránya és hőfoka éppúgy kiolvasható, mint az egyes aktorok közötti mentalitáskülönbségek, társadalmi-szociális meghatározottságok, beszédstratégiák és argumentációs minták (vö. Schöttler 2001: 55-60). E hírlapi csaták sajátos fajta intézményesített beszédmódoknak (Foucault) is tekinthetők, melyek az államnemzeti elit kontrollszerepe és a „nemzetegyházi” elit küldetéstudata között komponálódtak.

Konfliktus-mezők és hazafiasság-diskurzusok a vármegyei elit és a görög katolikus papság között

A Millenium évtizedében a nemzeti ünnepek és a nemzeti ünnepléskultúra felértékelődésével – szinkronban a korabeli törvényi előírásokkal³ – a sajtólevelezők nagy figyelemmel kísérik az állami ünnepek megtartását, a görög katolikus papok abban játszott szerepét, és azt a

³ Ld. 1891. évi XIII. törvénycikk.

hazafiasság egyfajta mércéjeként értékelik. 1896-ban „*Ribanczkodás*” címmel a lázárfalvi görög katolikus papot támadják, aki Szent István napján híveivel arattatott a mezőn: „*Az oláh pap a helyett, hogy isteni tiszteletet tartott volna, tüntetőleg arattatott a mezőn. Ajánljuk e ribanczkodást az illetékes hatóság figyelmébe. A lázárfalvi gör. kath. tősgyökeres székelyekkel így akarják elhíttetni, hogy ők oláhok, daczára hogy oláhhul egy árva szót sem tudnak. – Elég szégyen azokra a székelyekre is, hogy engedik magukat egy ostoba oláh pap által ilyen elvetemedett hazafiatlan cselekedetre rábíratni. Ideje volna már megtudniok, hogy azért, a miért nekik görög katolikus papjok és szertartásuk van, ők azért nem oláhok, hanem székelyek s mint ilyeneknek hazafias kötelességük Szt. István napját megünnepelniük.*” (Csíki Lapok 1896. IX. 2. 36. sz.).⁴

A szerző igyekszik a teljesen magyar nyelvű, székellyé lett lázárfalvi görög katolikusokat is emlékeztetni nemzeti kötelességeikre. A „*tősgyökeres görög katolikus székely*” megnevezés jó példája a teljesen asszimilálódott görög katolikusok románságtól való szimbolikus eltávolítására, múltjuk „megtisztítására” (vö. Ilyés 2001: 98-99).

Az „ünnepek-konfliktusok” másik jellegzetes típusa az iskolai ünnepélyek, évnnyitó istentiszteletek lebonyolításakor adódott. 1892-ben Csobotár Gábor gyimesbükki lelkészt támadták, mert nem tette lehetővé, hogy az iskolához közeli templomában tartsák meg az állami elemi iskola megnyitásakor a tanévnyitó római katolikus szentmisét (Csíki Lapok 1892. XI. 2. 46. sz.).

A görög katolikus papok – a híveiket sújtó anyagi terhek ellenére – igyekeztek ragaszkodni a görög katolikus felekezeti iskolákhoz, és a román nemzeti célokkal ellentétesnek értékelték a magyar tannyelvű állami iskolák térhódítását. Csík vármegyében a századforduló táján majdnem mindegyik román vagy görög katolikus többségű határszéli településen szerveztek új állami iskolákat (Tölgyes, Bélbor, Holló, Vasláb, Békás, Gyimesbükk, Rakottyás, Kostekek). Még olyan nagy többségében románajkú községben is, mint Bélbor (Bilbor) állami iskola létesítését tervezték: 1893-ban Csíkvármegye közigazgatási bizottsága kezdeményezte a gyergyótölgyesi főszolgabírószágon, hogy – tapintatosan – eszközöljék ki a bélbori felekezeti (görög katolikus) román iskola állami iskola céljaira való átadását, hogy az ott élő 53 magyar és zsidó gyermek anyanyelvén tanulhasson. Előnyként ecsetelték, hogy a felekezeti iskola állami célokra való átadása esetén „*az állam fogná a kinevezendő tanítókat fizetni s a község csak is az iskolaépület jókarban tartásáról és az 5 % iskolai adó fizetéséről gondoskodni.*” (Csíki Lapok 1893. V. 10. 19. sz.).

A 1890-es évektől a hatóság rendszeresen ellenőrzi a görög katolikus felekezeti iskolák tanítóinak magyar nyelvtudását, ez feltétele az államsegély biztosításának (Hanák 1978: 157). A közigazgatásilag Csíkszentmihályhoz tartozó, a magyarérzelmű szépvízi pap – Gergely György – által pasztorált Lóvészen 1897-ben létesítettek görög katolikus felekezeti iskolát. Fenntartásához 50 forintot a görög katolikus érsek, 50 forintot a lóvészi hívek adtak össze. A 200 forint további államsegély folyósítását okleveles, magyarul is tudó tanító alkalmazásával tudták csak biztosítani. A vármegyei közigazgatási bizottság 1897. év végi ülésén azonban nem támogatta Stán Péter okleveles tanító lóvészi kinevezését, mert „*magyar nyelvben oktató képességgel nem bír*” (Csíki Lapok 1897. I. 27. 4. sz. és XII. 22. 25. sz.).⁵

1896-ban Dobreanu János gyergyóhollói lelkészt azért marasztalják el, mert az állami iskola megnyitásakor hivatalosan előírt istentiszteletet csak 5 forint gyertyadíj ellenében volt hajlandó megtartani. „*S midőn szemére lobbantották, hogy a magyar állam érdekében semmit*

⁴ Hasonló konfliktusokról tudósítanak „*Az oláhok Kászon Újfaluban és a Szt. István nap*” (Csíki Lapok 1897. VIII. 25. 34. sz.) és az „*Ünneprontók meglincselése*” (Csíki Lapok 1898. VIII. 24. 34. sz.) című írásokban is.

⁵ Hasonló esethez értékelhető, hogy Csíkvármegye közigazgatási bizottsága 1894-ben a gyimesbükki görög katolikus iskolánál alkalmazott Décza János elmozdítását kezdeményezte a görög katolikus érseki szentszéknél, mert az „*kellő tanképesítéssel*” nem rendelkezett és a magyar nyelvet nem tudta tanítani (Csíki Lapok 1894. IV. 11. 15. sz.).

sem akar tenni, gögösen olyanformán beszélt, hogy ő román s nem magyar állam polgára, hogy ez a föld a románoké s a magyar annak csak bitorlója” – írja az eset bejelentője (Csíki Lapok 1896. IX. 23. 39. sz.). Dobreanu a feljelentésre adott válaszában tagadta a hazafiatlanság vádját, az egyházközség szegénységére hivatkozott, és rámutatott, hogy „*a rendezendő ünnepekre vonatkozólag, én felsőbb hatóságom rendeletére, azt legpontosabban megtartottam nyilvánosan, sőt hitfeleimet a leghazafiasabban felhívtam ez ünnepélyes alkalommal, hogy a magyar állameszme tiszteletbentartása mellett, úgy a magyar, valamint más nemzetiségekkel a legjobb egyetértésben éljenek és ezen eljárásomat a hollói előljárással közöltem is.*

Itt szeretett hazánkban, mint közöshaza szülöttei, legjobb egyetértésben élhetnének magyarok és románok és hiszem is, hogy magas kormányunk sérelmeinket méltányolva, azokat orvosolni fogja; legnagyobb baj tehát az, hogy némelyek rossz akaratú információja, heccelődése meghallgattatnak és ebből minden ok nélkül folytonos súrlódások, ellentétességek keletkeznek, melyek a már nagyon is elmérgezett nemzetiségi harcot tovább fogják esetleg éleszteni. Illetékes köröknek erre kellene nagyobb gondot és tapintatosságot fordítani.” (Csíki Lapok 1896. X. 7. 41. sz.).

Kirívó hazafiatlanságnak tartották, ha a liturgiában a kommemorációkor a görög katolikus lelkészek I. Ferenc Józsefről, mint császárról (és nem mint magyar királyról!) emlékeztek meg. 1895-ben Vlad Ábrahám gyergyóalfalvi lelkésztől jegyezték meg: „*A múlt héten az oláh papok- és tanítóknak Tölgyesen egyházi és iskolai gyűlésük volt, mely alkalommal a gyergyó-alfalvi pópa, ez a kozsókos mészáros egy oláh imát mondott a fentebbi alkalommal s midőn ő Felségét illatos könyörgésébe foglalta, császárnak nevezte. Ez nyílt bevallása az oláh hazafiatlanságnak és rosszakarátú megsértése a magyar alkotmánynak.*” (Csíki Lapok 1895. IV. 3. 14. sz.).

A gyergyótölgyesi milleniumi ünnepségről tudósító szerző is nehezményezte a magyar államiság megsértését: „*Az isteni tisztelet szokott egyszerűségében lefolyt. Dobrán Mihály semmi beszédet nem tartott, de igen is imádkozott I. Ferenc József „császáráért” s nem az apostoli királyért.*” (Csíki Lapok 1896. V. 27. 22. sz.).

Jellemző védekezés a lelkészek részéről a felsőbb egyházi hatóságok előírásaira, az egyházi döntésektől való függésre hivatkozni. A védekező argumentáció fontos eleme, hogy a súrlódásokat zömmel a helyi hatalom és a helyi rosszakarók tevékenységére vezetik vissza, és a kormányba, valamint az uralkodóba vetett bizalom révén várnak gyógyírt az elmérgezett helyzetre. A liturgiában Ferenc Józsefről, mint császárról való megemlékezés kétségtelen distanciát sejtet a magyar királlyal, a magyar államberendezkedéssel szemben, de egyben beleillik a monarchia „alulprivilegizált” népeinek, népcsoportjainak császárhűségéről alkotott képbe.

Az évtizedre erős szimbolikus rivalizálás jellemző, amely a mindennapokba is beszűrődik: a másik fél viseletét, nemzeti táncait vagy éppen sajtótermékeit igyekeztek diszkreditálni, betiltatni.⁶ Az egyes lelkészek politikai állásfoglalása, a román ügy melletti kiállása okán feljelentések, bírósági ügyek kezdődte,⁷ több esetben szorgalmazták a hatóságok

⁶ A tölgyesi románok 1895-ös báljuk táncrendjébe nem vették fel a magyar csárdást, a magyar zenét húzó társaikat lehurrogták (Csíki Lapok 1895. IV. 3. 14. sz.). 1894-ben a gyergyótölgyesi olvasókör „*a Gazetta (Gazeta Transilvaniei) oláh újságot, melyet a kör pár román ajkú tag kedvéért rendszeresen járattatni szokott, Kossuth Lajos és a magyarság elleni szemtelensége és hazafiatlanságai miatt kiküszöbölte.*” (Csíki Lapok 1894. VII. 11. 28. sz.). 1899-ben a Csíki Lapok arról panaszkodik, hogy a gyergyóbékásiak Moldvából szerzik be a kalendáriumokat (Csíki Lapok 1899. V. 10. 19. sz.).

⁷ A Joan Ratiu részére történt pénzgyűjtés miatt a gyergyótölgyesi lelkészpár ellen indult eljárás a gyergyószentmiklósi járásbírószágon (Csíki Lapok 1895. IV. 3. 14. sz.). Drégán Demeter békási lelkész báró Bánffy Dezső volt miniszterelnök elleni rágalmi miatt becsületsértési perbe fogták (Csíki Lapok 1899. III. 15. 11. sz.).

erőteljesebb fellépését⁸ Az újságcikkekben összességében a konfliktuskezelési módok viszonylag szűk repertoárja rajzolódik ki.

A Csíki Lapok 1894. évi 15. számában „*Oláhfészkelődés*” címmel a csíki határszéli községekben terjesztett, a „magyarizmus” és az „elnemzetlenítés” ellen segélyező romániai bizottság támogatására buzdító román nyelvű felhívást ajánlották a hatóságok figyelmébe: „*Mit keres az oláh agitáció a Székelyföldön? Hisz Gyimesben a gör. kath. vallásúak is magyarok és Kászonban talán tiszt. Sándor István urat kivéve, senki sem tud oláh nyelven beszélni, ha csak az iskolában nem tanítják.*” (Csíki Lapok 1894. IV. 11. 15. sz.).

A megszólított lelkész visszautasítja, hogy az „*Oláhfészkelődés*” cím alatt az ő nevét rosszhiszeműen és félreértésre okot adóan említik: „*Midőn e sorokat visszautasítani s azon feltételt, hogy nyelvemnél fogva nem férek a bőrömben, megcáfolni kívánom; kijelentvén, hogy én Székelyföldön születtem, magyar tejet szoptam, apám, anyám magyar iskolába neveltetett, és hogy a sors így hozta, hogy magyar hangzású nevem mellett görög katolikus lelkész lettem, annak oka én nem vagyok... nem a beszéd teszi az embert hazafivá, hanem az érzelem és a cselekedet. Fő elvem mindig az „amely fának árnyékába nyugszol ne dobáld azt sárral, se kövel” Én már születésem és neveltetésemmel fogva székelyföldi vagyok, a bőrükben nem férő oláhfészkelődéseket csak fájdalommal veszem tudomásul, nekünk egy Istenünk, egy hazánk van, tisztelje mindenki a hazáját s Istenét úgy mint én s nem lesz ok panaszra, a kölcsönös szeretet és egymás iránti bizalom teszi meg mindig a valódi boldogságot.*” (Csíki Lapok 1894. IV.25. 17. sz.).

1895-ben a gyergyói román „*pópákról*” megjegyzi „*valahányszor a néphez szólnak, a templomban, a korcsmában – beszédjük mindig tele van a törvény és a magyarság elleni gyűlöléssel, izgató tendenciával.*” (Csíki Lapok 1895. IV. 3. 14. sz.).

A görög katolikus lelkészek tevékenységét ismertető levelekben a „*fészkelődés*”, „*oláh fészkelődés*”, „*nem fér a bőrében*”, „*agitál*”, „*gyűlölést szít*”, a magyarság ellen „*izgat*”, „*lázít*”, „*szemtelenység*”, „*hazafiatlan*”, „*dákó-román*” kifejezésekkel, szókapcsolatokkal találkozhatunk a leggyakrabban. Kivételesen „*oláhnak*” írják a románokat, a lelkészeket gyakran „*pópának*” nevezik. A lelkészek védekezésében rendre megjelenik a „*közös haza*”, a „*székelyföldiség*”, sőt „*székelység*” hangsúlyozása, a „*magyar tej*”, a „*magyar neveltetés*” motívuma, az „*érezlem*” és „*cselekedet alapú*” hazafiság és a vármegyei magyar intelligencia körében való elfogadottság legitimáló ereje.

A Csíki Lapokban helyet kapnak a gúnyos, a román papokon és egyházon, a románság életviszonyain élcelődő megjegyzések, illetve hírlapi tudósítások is. A „*Rátium csirkéi*” című cikkben gúnyolódnak a Memorandum-per fővádlottjának, a Borszákon tartózkodó Joan Rațiu-nak, papjaik utasítására háziszárnyasokat hordó románságon (Csíki Lapok 1896. IX. 30. 40. sz.).⁹ Vlad Ábrahám gyergyóalfalvi lelkésztől megjegyzi, hogy „*ha csak a magyar papok vendégszerető asztalához ül, eszik és iszik jót, (hogy mindig ott jöjjön ki, hol bement)*” (Csíki Lapok 1895. IV. 3. 14. sz.). Vlad Ábrahám válaszelevelében – félreértve az inszinuáló kitételeket – megjegyzi, hogy „*ő ki tud azon az ajtón jönni, ahol bement*”, ezt a képességét a lapban viszont nem is vitatják (Csíki Lapok 1895. IV. 24. 17. sz.).

„*Az oláh esperesi hivatal*” című cikkben igyekeznek a román egyház helyi jelentőségét kisebbiteni: „*Gy-SztMiklóson csakugyan felesleges az oláh esperesi hivatal. E közvélemény mellett volt a falu bikája is, mert minapában ugyancsak össze-vissza öklelte a kapufélfáját s falát s majdnem szétszórta a fölösleges lakot. A bika hősi tettén valami legénykék is*

⁸ Így Doboreanu János gyergyóhollói lelkésszel szemben (Csíki Lapok 1895. IV. 3. 14. sz.).

⁹ A Csíki Lapok Joan Rațiu és papokból, román értelmiségiekből álló „*kompániájának*” dicstelen szerepét emelik ki, akik az észak-gyergyói telepítvényes községek román lakóit a vármegyével és a birtokos községekkel szemben költséges perekbe hajszolták az 1871-es arányosítási törvény életbe lépésekor, ahelyett, hogy hagyták volna a románokat kiegyezni a székely községekkel és a vármegyével (Csíki Lapok 1894. V. 30. 22. sz., Csíki Lapok 1894. VI. 6. 23. sz.).

felbuzdultak s egy éjjel behatolván a jelenleg gazdátlanul álló esperesi viskóba, annak becses okmánytárát össze-vissza zavarták. A tudósok bizonynyal nem fognak ezért feljajdulni.” (Csíki Lapok 1898. VI. 10. 23. sz.).

A zömmel elmarasztaló, a „nemzetietlenség” és az „oláh-agitáció” vádját tartalmazó írások túlsúlya mellett pozitív értelemben emelik ki a szenterzsébeti (Udvarhely megye) születésű csíkszépvízi papot, Gergely Györgyöt, majd fiát Gergely Viktor gyimesbükki segédlelkészt, az 1913-ban felállított Székelyföldi Vikariátus későbbi esperesét. Róluk a legnagyobb szimpátiával, mint hazafias papokról beszélnek. Hatásuk híveik nyelvhasználatára, a magyarsággal szembeni lojalitására elvitathatatlan (Ilyés 1999:9). Gergely György részt vett az élénk szépvízi magyar közéletben. 1898-ban ott volt a szépvízi zászlószentelésen, ő is szöveget ütött a zászlórúdba (Csíki Lapok 1898. III. 23. 12. sz.). Fáraó Simon szépvízi örményszertartású katolikus paphoz aktív munkakapcsolat fűzte. Fáraó gyakran keresztelt vagy esketett Gergely György helyett, ha ő távoli filiáiban tevékenykedett, és ő végezte a görögszertartású lelkész teológus fiának esketését is (Csíki Lapok 1896. I. 18. 2. sz.). Az „Egy hazafias gör. kath. pap” című rövid tudósításban így emlékeznek meg lelkészi munkájáról: „Csík Szépvízen Gergely György ottani görög katolikus lelkész a napokban végezte a vízkereszt napján házszeneléseket a hatósága alá nem tartozó római katolikusoknál. Ezen hír beküldője véletlenül jelen volt egyik uri háznál a szentelési aktuson, midőn is nevezett lelkész, mély vallásossággal egy olyan gyönyörű könyörgést mondott tiszta szép magyar nyelven, hogy az embert igazán örömteljesen meglepte s dhitatra ragadta. Sok ilyen hazafias és vallásos görög kath. papot adjon az Isten!” (Csíki Lapok 1899. I. 25. 4. sz.). A szövegből nyilvánvalóan érezhető, hogy Gergely Györgyöt a vármegyei magyar elit a többnyire román érzelmű és „kétszínkedő” görög katolikus papok sorában pozitív kivételnek tartotta és a többi pap számára példaképül óhajtotta.¹⁰

Adjon-e román lelkész magyar nyelvű nyugtát az államsegélyről?

Az 1898-as ún. kongruatörvény azokat a jövedelemcsökkenéseket volt hivatva ellensúlyozni, amely az állami anyakönyvezés bevezetése (1895) nyomán érte a papságot. Az anyakönyvezésért járó ún. stólapénz kiváltására a magyar állam kongruának nevezett évi jövedelem-kiegészítést juttatott a különböző egyházak papjainak (Biró 2002:129). Az erdélyi ortodox és görög katolikus egyház papjainak egy része gyanakvással, ellenérzésekkel fogadta a törvényt, mert félt, hogy az állam a román papságot ilyen módon anyagilag függővé teszi és akadályozza román nemzeti és politikai tevékenységében. A kongrua-törvény szerint nem kaphatott államsegélyt a hivatalvesztésre ítélt, vagy az erkölcsi vétség, illetve államellenes magatartás miatt elítélt lelkész. Államellenes magatartásnak az 1893. évi XXVI törvénycikk 13. §-a az állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, különállása, területi épsége, továbbá az állam nyelvének törvényben meghatározott alkalmazása ellen irányuló cselekményeket minősítette (Biró 2002:131). Az alábbiakban az államsegély elfogadása körüli századvégi polémia kapcsán mutatjuk be a csíki görög katolikus lelkészek lojalitás-kényszereit, diszkurzív stratégiáit.

1899-ben a Csíki Lapokban „Székelyföldi” a „Dákó Románia a Székelyföldön” című cikkben az államsegély fizetése körüli polémiaiban állást foglalva a balázsfalvi Unireá-nak levelet küldő Sándor János csíkszentgyörgyi és Boér Ártúr kászoni „pópákat” marasztalja el: „Ezek a jó urak hirdetik, s tüntetik fel nagy garral az ősi székely Csíkvármegyét Dákó Romániának. Ezek tiltakoznak saját helyzetük javítása ellen, hogy a magas kormány magyar

¹⁰ A csíkszépvízi görög katolikus egyházközség anyakönyvében leragasztott magyar nyelvű bejegyzést találtam, melyben Gergely György az 1916-os „oláh támadáskor” megjegyzi, hogy családjával Szovátn lelkészkedő másik fiához menekült.

nyelven irt nyugta mellett ohajtja segélyezni papjait. Lehet, talán bizonyos félteni valójuk van fönn, a honnan pórászt tartnak nyakukon.

No tehát mi és velünk együtt Csíkvármegye ős székelysége, kijelentjük ezeknek a büszkélkedő, bőrükben nem főrő uraságoknak, kik most napraforgói Balázsfalvának leveleikkel, melyekben büszkélkednek azzal, hogy küzdöttek saját hiveik közt a nemzeti érzelm fönntartásában s habár nem tudják is nyelvüket büszkén mondják (Balázsfalván): „én gör. kath román vagyok”, hogy mi velök egyet nem értünk.” (Csíki Lapok 1899. VI. 21. 25. sz.).

A lap két héttel később közli Sándor János csíkszentgyörgyi lelkész „hazafias elismerésre méltó” nyilatkozatát, melyben cáfolta, hogy tiltakozott volna a magyar nyelvű nyugta ellen és nem kívánta volna elfogadni a magyar államsegélyt. A lelkész kijelentette: „igen is szívesen fogadjuk az államsegélyt”, de kifejtette, hogy egyházi főhatóságuk beleegyezésére és rendelkezésére várnak. Korábbi írásában „Székelyföldi” azt is nehezményezte, hogy miután az összes görög katolikus román egyházmegye elfogadta a papjaik számára folyósítandó államsegélyt, csak a balázsfalvi érsekség késlekedik ezzel.

Sándor lelkész a hívek közötti „nemzeti érzelm fönntartásában” folytatott küzdelem vádját is tagadja: „Mi a második és előbb említett feltevést illeti, t. i. a nemzeti érzelm fejlesztését és ápolását hiveink között, vagy hogy erre is hivatkoztam volna, az Székelyföldi úrnak megbocsáthatatlan tévedése. Én az „Unireának” ezt írtam: „hiveink, ha nem is beszélnek nyelvüket, mégis vallásukat és egyházuk rítusát ez ideig megőrizték.” Ezt pedig írtam, hogy bizonyítéka legyen annak, hogy hazafias kötelességeink teljesítése mellett papi kötelmeink teljesítéséről sem feledkeztem meg.”

Kettős legitimációs törekvéssel próbálja kényes pozícióját megvédeni: magát hazaszeretőnek vallja, saját hazafiságát a csíki közéletben élvezett elfogadottságával igyekszik igazolni, másfelől pasztorációs kötelességeiről sem feledkezik meg, jelezve, hogy a Fogaras-gyulafehérvári görög-katolikus egyházmegye juriszdikciója alá tartozik, annak minden kötelezettségével. Ezt összeegyeztethetőnek tartja azzal, hogy magát az Unireában „görög katolikus románnak” mondta:

„Végezetre hivatkozhatnám Csíkvármegye nagyobb számú intelligenciájára, kik engem és működésemet mindannyian ismerik. Ezek mindenike előtt kitudtam vivni a nekem juttatott tiszteletet, pedig ez meg nem történhetett, ha haza ellenes agitációkkal a dákó-romanizmus felé hajlottam volna.

Ne keseregje tehát kedves Székelyföldi úr, hogy két papocska a többi görög katolikus papságtól elütőleg Dákó Romániát akar, hanem szíveskedjék engem is azokhoz az elismert hazaszerető papokhoz sorozni, kiknek úgy a hazára, mint az államsegélyre is nélkülözhetetlen szükségök van.

Csillapodjék le s győződjék meg, hogy mikor nyíltan kijelentem, hogy „én gör. kath. román vagyok”, akkor még nem mondom, hogy hazámat nem szeretem. Szeretem én azt jobban mint Ön s jobban mint sok más azok közül, kik nagy szájjal vallják magukat hazafias magyaroknak.” (Csíki Lapok 1899. VII. 5. 27. sz.).

Ugyanekkor közölték Boér Arthur az „Unireá”-ban megjelent levelének magyar fordítását:

„...mi székelyek, kik annyi évtizeden át, itt az idegenek közepette roppant nyomasztó körülmények a legnagyobb megpróbáltatások és csalfa kísértések között a honfi társaink részéről, nem hátráltunk soha meg, sőt mindig kitartottunk tisztelet- és becsülettel, teljesítvén szent hivatásunkat, mint valami hitküldérek (missionariusok) körülvéve a hiénáktól, kik táplálkoztak volna vérünkkel is, ha tudtak volna, mutassuk meg, hogy most is át vagyunk hatva szolgálatunk szentsége által. És kérdem, hogy mi lehet hatalmasabb bizonyíték a mi anyaszentegyházunkhoz való ragaszkodáshoz, a mi jó érseki szentszékünkhez, mintha – noha távol vagyunk is – egy hánykolódó tenger közepében és körülvéve irtózatossá viharoktól, mégis rendületlenül és erősen állunk? Könnyű volt Péternek nem vétkezni, lévén mindig Jézus

társaságában, hallván mindig a jó szót és látván a jó példát, de nehéz a szakadárok központján lenni, megfosztva minden jó példától és ezzel szemben erélyesnek lenni!”

A székelyföldi görög katolikus papokat „székelynek” nevezi, akik az „idegenek”, „hiénák” és „szakadárok” között (azaz a többségi – értsd nem görög katolikus, illetve nem román – székelyek között, kik egyébiránt honfitársaik) „hitküldéri” állhatatossággal küzdenek a „megpróbáltatások” és „csalfa kísértések” „hánykolódó tengerén”. A „székely” önmegevezés a székelyföldi származású – magyar nevű, hiányos román nyelvtudású – papokra értett, Balázsfalván vélhetően bevett kifejezés, ami inkább a származási régióra utal és nem a „székely nemzethez” való tartozásra. Ezt igazolja a következő bekezdés is, amelyben már román szívről és nemzetről beszél:

„Ugy, Krisztusban testvérek, fogjunk mi is kezét a Székelyföldön, román szívvel érezzünk és mutassuk meg, hogy most is – mint mindig – ver szívünk drága anyánkért, ki táplált minket és táplál most is, és nemzetünkért, melynek kiegészítő része vagyunk. Nekünk alkalom adatott megismerni a kormány politikájának célját, mely kecsegtet és elnyomja gyökerében egyházi és nemzeti életünket. A nyomasztások fellege eloszlott és tisztán látjuk, hogy ma, a kik hivatta volnának, hogy gondoskodjanak e hazában minden népnek boldogságáról, csak hirdetik egyházunknak a békét és nyugalmat, de szemébe mondjuk, hogy egészen leigázni akarnak. És az ők eszközei a pénz, melyre a mi nyomasztó helyzetünkben nagyon rászorultunk. No de ne feledjük, hogy ez a pénz olyan mint a paradicsomi gyümölcs, úgy mutatkozik, hogy sokat hoz nekünk, de a valóságban egészen megsemmisíteni, a sátán rabjává tenni óhajt...”

„A román gör. cath. papság átvan hatva a szent lelkesültségtől és hivatásának tudatában van a veszélynek óráiban. Meg vagyunk győződve ezen kényes ügygyel szemben az eleven érdeklődésről.

Jöjjünk össze rövid időn, mert a győzelem feltétele az, hogy mindnyájan, kik nem ohajtják fölfordítani egyházi és nemzeti életünk alapját, egyesüljenek egy zászló alatt, melynek vivője a mi gör. cath. Egyházunk koronázott feje.”

Figyelemreméltó, hogy a székelyföldieket (mármint a görög katolikusokat) a román nemzet nem szerves, integráns stb., hanem „kiegészítő részé”-nek aposztrofálja. Nem hivatkozik direkt módon székelyföldi románságra, a nemzet elé helyezi az egyházat („tápláló anya”). A szövegből – a székelyföldi görög katolikus papság sajátos pozícióját is érzékeltető – szemantikus dichotómiák és disztantív beszédstratégiák rajzolódhatnak ki:

1. székely (regionális identifikáció) (kisebbség) (saját) (veszélyeztetett) – székely (rendies/(állam)nemzeti identifikáció) (többség) (idegen) (ellenséges),
2. honfitárs (lehet a rendies/(állam)nemzeti identifikációjú székely is) – nemzettárs (csak román lehet),
3. székelyföldi görög katolikus (román) papság – román görög katolikus papság.

A levélben mindazonáltal meghaladja a görög katolikusok finom belső diszkontinuitásait: a kormány „kecsegtető” és „elnyomó politikájával” szemben, az egyházi és nemzeti élet megőrzése érdekében a görög katolikus papság szerepét és felelősségét, összefogásának, egységes fellépésének imperatívuszát hangsúlyozza és ebben a szövetségben a balázsfalvi érsek vezető tekintélyét ismeri el...

Boér Árpád július 26-án közölt, „honpolgári kötelezettségéből kifolyólag” tett „Nyilatkozatában” nyíltan beismeri túlbuzgósága helytelenségét, magát az „Unirea”-ban korábban hivatkozott, a „Magyar Polgár” című lapban közölt írás felületen ismeretével igyekszik mentesíteni, és felhívja a figyelmet arra, hogy cikkében nem használta a „szakadárok” kifejezést (ezt az egy fordítási hibát rója fel) – ezt a terminust görög katolikusként a római katolikusokra használni „egygyűűségéről” tanúskodna.

„Azon körülmény, hogy tiltakoztam volna helyzetem anyagi javítása ellen azon csekély okból, hogy a magas kormány által kegyesen nyújtott fizetés segély ellenében magyar nyelven irt nyugtát adjunk, nem áll, és ezt igen tisztelt székelyföldi úr soraimból nem is meríthette, mivel ilyesmi azokban nem is foglaltatik. De tegyük fel, hogy ez így volna, mindazonáltal a legjobb jóakarattal mellett sem volna képes tisztelt székelyföldi úr innen még dáká-romániát kicsikarni. Legyen tehát nyugodt a jó székelyföldi honpolgár, hogy azon közös hazánknak, a mely népeinek egyházait, kulturáját nemcsak tiszteletben, de védelemben is részesíti, s csak az állampolgári kötelességek teljesítését követeli, amit egy állam sem engedhet el; mi is hű polgárai vagyunk, miként voltunk is és fogunk is lenni. Ezt azért mondom, mivel azon társadalmi kör, amelyben voltam és jelenleg létezem, a hazafiasságnak ellenkezőjét részemről még csak nem is észlelhette...”

Mindkét papi válaszelevélben utalnak a „Székelyföldi” által forgalmazott érzelmstimuláló „hívómotívumra”, a magyar államsegély elutasításának szimbolikus aktusára (a magyar nyelvű nyugta megtagadása), amelyet a maguk részéről igaztalan vádnak tartanak. Boér „közös hazája” tiszteletben tartja „népeinek egyházait és kulturáját”. Szembeötlően hangsúlyos ez a plurális argumentáció a „magyar állameszme”, a „magyar állam”, sőt az „ősi székely Csíkvármegye” monolit hangoltságú beszédmódjával szemben. Ez a „közös haza” „csak” az elengedhetetlen állampolgári kötelességek teljesítését követeli – utal a túlbuzgóság, a nemzeti türelmetlenség – balázsfalvi levelében is ostromozott – megnyilvánulásaira.

„S midőn most fölvettem igénytelen tollamat, hogy mindezeket a lehető legrövidebben megjegyezzem, teszem ezt azért mivel tudatában vagyok nemcsak hazafiui mivoltomnak, hanem az ebből eredő elengedhetetlen kötelességeknek is, melyeket kezdetleges sorsunk javításán fáradozó közös hazánk tőlünk is joggal megkíván. Ezt szeretnünk, mint hazafiaknak és honpolgároknak elengedhetetlen kötelességünk, hiszen itt születünk, s hantjával ez fog eltakarni. Legyen tehát meggyőződve igen tisztelt székelyföldi úr, hogy a kölcsönös megértésnek és megbecsülésnek, a testvéri szeretetnek ápolásával és élesztésével az is lángolni fog minden hazafiui kebelben.” (Csíki Lapok 1899. VII. 26. 30. sz.)

A lelkész magát „hű polgár”-nak, „hazafi”-nak és „honpolgár”-nak nevezi, tisztában van ebből eredő „elengedhetetlen” kötelességeivel, a „kezdetleges sors” szóhasználat ugyanakkor jelzi a kongrua elfogadásának szociális kényszerűségét is. A Szózat-motívummal („hantjával ez fog eltakarni”), valamint a „kölcsönös megértés”, „megbecsülés”, „testvéri szeretet” univerzális értékeivel igyekszik saját korábbi markáns elkülönződését, ostromlott sziget példázatát neutralizálni.

Összefoglalás

A Csíki Lapokban talált sajtólevelezések résztvevőinek diszkurzív stratégiáit elemezve a székelyföldi (közelebről csíki) görög katolikus lelkészek alapvetően háromféle attitűdje, nemzeti affinitásprofilja rajzolódik ki:

1. A lojális papi típus elfogadja a székelyföldi románok asszimilációjának – a balázsfalvi egyházi főhatóság elvárásaival ellenkező – tendenciáját, igazodik hívei anyanyelvéhez a liturgiában és a prédikációkban, jó kapcsolatokat ápol a latin és örmény rítusú katolikusokkal és papjaikkal, a magyar állameszmével és a hatóságok tevékenységével szemben nem tesz ellenséges vagy legalábbis félreérthető megjegyzéseket, sőt több tanúbizonyságát adja hazafias érzületének (Gergely György, Gergely Viktor, Sándor István, Boér György). Ezek a papok többnyire magyar környezetben születtek, nevelkedtek és pasztorációs tevékenységüket is magyarajkú vagy többségében magyar közösségekben

végezték. Ők azok, akik 1912-ben egyetértettek a Hajdúdorogi Püspökség és a Székelyföldi Vikariátus megszervezésével és a magyar nyelvű liturgia bevezetésével.

2. Az ellenséges, román érzelmű papi típus többnyire többségi román környezetben született és tevékenykedik. A helyi román értelmiséggel együtt igyekszik fejleszteni a helyi románság nemzeti és egyházi életét, kultúráját. A magyar államisággal és államnyelvvél szemben elvárt előírásokat csak a legszükségesebb mértékben teljesíti, betartja az egyházi főhatósága által is elvárt minimumot. Olykor nyíltan is kifejezi rosszállását a magyar államnemzeti törekvésekkel szemben és konfliktusokat vállal a helyi magyar – nemritkán túlbuzgó – adminisztrációval. Nyitott a Regát politikai, kulturális mozgalmi felé és kapcsolatban van az erdélyi román nemzetiségi jogküzdelmek képviselőivel (Csobotár Gábor, Dobreanu János, Dobrán Mihály, Vlad Ábrahám, Drégán Demeter).

3. A harmadik csoport, a kétkulacsosok, „*kétszínkedők*”, a mindenkori helyzethez igazodók csoportja, akik többnyire a fiatalabb, egzisztenciálisan kiszolgáltatottabb papi generációhoz tartoznak. Megérintette őket a Balázsfalváról érkező nemzeti retorika, ugyanakkor elmagyarosodott híveik felé ezt nem tudják hitelesen képviselni. Erdélyi román lapokba írnak leveleket, majd a magyar lapok „*dákó-román*” vádjaira hamar visszavonulót fújnak és magyar hazafiságukat bizonygatják (Boér Arthur, Sándor János).

A „*székely papok*” egy permanens – egyéni alkalmazkodást, olykor megalkuvást és meghunyászkodást, a balanszírozás finom képességét követelő – identitáskonfliktus részesei. Ezt a konfliktust az egyszerre defenzív és offenzív nemzeti mozgalmak felerősítik és egy tágabb diskurzusmezőben, nyilvánosságban helyezik el. Még a magyar anyanyelvű unitus lelkészeket is „*oláh papnak*” tartja a székelység, a vármegyei elit jó része gyanakvó velük szemben, előretolt román agitátorokat sejt bennük. Tanulmányaik idején a székelyföldi iskolákban, gimnáziumokban románként számítanak, Balázsfalván magyarnak, székelynek nevezik őket, majd lelkészként visszatérve a Székelyföldre ismét románokká válnak (vö. Ilyés-Pusztai 1994).

Ezek a konfliktusok – némi látencia után – az 1910-es évek elején lobbantak fel ismét, amikor a magyar szertartásnyelvű Hajdúdorogi Püspökség és a 35 görög katolikus egyházközséget magában foglaló Székelyföldi Vikariátus (külhelynökség) megalakulásával kapcsolatos viták felerősödtek.

Irodalom

Biró Sándor 2002 *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867-1940.* Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.

Hanák Péter 1978 A dualizmus válságának kezdetei a 19. század végén. In Hanák Péter (főszerk.) *Magyarország története 1890-1918.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 149-234.

Ilyés Zoltán 1999 „Magyarul beszélünk” Etnikai identitás, akkulturációs stratégiák a csíkszépvízi görög katolikus egyházközség hívei körében a 19. század közepétől 1948-ig. In Borbély Éva – Czégényi Dóra (szerk.) *Változó társadalom.* Kriza Könyvek I. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 6-21.

Ilyés Zoltán 2001 A csík-megyei görög katolikusok identitásváltozásai (1850-1944). *Székelyföld* V (7): 88-105.

Ilyés Zoltán – Pusztai Bertalan 1994 Crucifixus etiam (Görögkatolikus papi sors a XX. századi Erdélyben). *Jel. Spirituális és kulturális folyóirat.* VI. (7): 214-216.

Oláh Sándor 1993 Magyar görög katolikus „románok”. *Regio. Kisebbségi Szemle.* IV. (2): 99-120.

Pusztai, Bertalan 2005 Discursive Tactics and Political Identity: Shaping Hungarian Greek Catholic Identity at the Turn of the Nineteenth and Twentieth Centuries. *National Identities* Vol. 7. No. 2. 117-131.

Scheffler János 1942 Az erdélyi rítusváltoztatások. *Magyar Szemle* XLII. (1): 7-12.

Schöttler, Peter 2001 Társadalomtörténeti paradigma és történeti diskurzuselemzés. In Rákai Orsolya (szerk): *A háló, a halászok és a halak. Tanulmányok a mezőelmélet, a diskurzusanalízis, a rendszerelmélet és az irodalomtörténet-írás néhány kapcsolódási pontjáról*. Budapest-Szeged: Osiris-Pompeji, 51-92.

Szász Zoltán 1987 Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867-1918). In Uő (szerk.) *Erdély története 3. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1624-1700.

T. Nagy Imre 1902 *Csíkmege közgazdasági leírása*. Budapest.